

ԱՔՍՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ

I

Այս հեռաւոր վայրում նրանք միայն երկու հոգի էին և ապրում էին միասին մի փոքրիկ սենեակի մէջ.

Ապրիլ ամսի մի գեղեցիկ պայծառ օր էր. արեգակը նոր բարձրացել էր ջինջ հորիզոնի երեսը և իր փայլուն, շլացուցիչ ճառագայթների տարափով ողողել ողջ Տ... բաղաքը իր սիրուն շրջականերով: Այդպիսի մի օր այս երեք ամսուայ ընթացքում նրանք գրեթէ չէին տեսել: Առաջին անգամն էր. որքան ուրախ էին, որ վերջապէս արժանացան մի լաւ օր տեսնելու:

Թեթեւ քամին սլալալով անցնում էին նրանց սենեակի բաց լուսամուտի առաջից և երբեմն մտնում սենեակը՝ քնքշաբար դիպչում, հպում խոնաւ պատերին ու կրկին դուրս գնում:

Բաց լուսամուտից երևում էին ծաղկափթիթ մեծ ու փոքր ծառեր, որոնք, ինչպէս անազխի ծաղկէփնջեր՝ օրօրում էին փչող բարակ հովից և անգաղար մեղմութեամբ՝ ինչպէս ձիւնի թեփուկներ իրանց շուրջը շաղ էին տալիս սպիտակ ծաղկաթերթեր, որոնք տատանուելով, ոլոր-մոլոր պտոյտներ գործելով օդի մէջ՝ թափւում, ծածկում էին գետինը ու կանաչները: Նրանց ծաղկազարդ ճիւղերի շուրջը թռչկոտում էին ժրջան մեղուները և իրանց միակերպ բզզոցով լցնում օդը: Իսկ ներքե կանաչների վրայ խաղում էին երեք մատաղահաս երեխաներ: Հեռուն, մի խնձորենու վրայ թառած, կռւում էր մի սև ագռաւ, որը իր անախորժ կոնչոցի ձայնով խռովում էր դրսի հանդիսաւորութիւնը:

Աւագ հինգշաբթի օրն էր. տօնի պատճառով նրանք ազատ էին իրանց մասնաւոր, հասարակ զբաղումներից: Երկուսով էլ սենեակումն էին.— Ուսուցիչ Միհրանը, մօտ քսան և հինգ տարեկան, առողջակազմ, բարեհամբոյր դէմքով մի երիտասարդ էր: Իսկ գիւղացի Սիմոնը մօայլ, կնճռոտ դէմքով, ոսկրոտ, բարձրահասակ կմախքացած մարդ էր. նա քառասուն հազիւ կար, բայց արտաքինը յիսունից աւել տարիք ունեցողի տպաւորութիւն էր թողնում, որովհետև երեք ամսուայ մէջ նա այնպէս էր մաշուել ու

հալից ընկել, որ առաջուայ տեսնողը եթէ հիմի տեսնէր—էլ չէր ճանաչի: Առաջ նրա մազերի մէջ մի հատիկ սպիտակ մաղ անգամ չկար. բայց այժմ գլխի և երեսի մաղերը բոլորը սպիտակել էին. նոյնիսկ յօնքերի մէջ երևում էին սպիտակ մազեր, որ այնպէս աչքի էին ընկնում ու փայլում: Նրա խիտ յօնքերի տակից նայում էին զոյգ սևորակ, խոհուն, շիջած փայլով, խոր ընկած աչքեր, որոնք մի ինչ որ բանի վրայ ասես միշտ երազում, միշտ խորհում էին: Նրա դէմքին ժպիտի հետք անգամ չկար. ժպիտը վաղուց մարել էր՝ ծիծաղը լռել... այժմ թախիծն էր նստել նրա չոր-չոր, գունատ երեսին:

Ուսուցիչը—ընդհակառակը. նա զուարթ էր, միշտ ասում, խօսում ծիծաղում էր, և երբէք տխուր չէր մնում:

—Ի՞նչ արած, կեանք է, շատ ժամանակ ասում էր նա,— պէտքէ յարմարուել, բայց երբէք չպէտք է ընկճուել...

Նւ այդ նա ասում էր հեշտութեամբ, որովհետև տանը կին, երեխաներ չունէր: Բայց Սիմոնը ճիշդ անէր: Անդրկովկասի մի հեռաւոր անկիւնի յետ ընկած գիւղում կինը և հինգ երեխան տառապում ու գալարւում էին ամեն տեսակ զրկանքի առաջ:

Առաջինը աքսորւում էր իր «ֆլասակար վարքի» համար, իսկ Սիմոնը իբրև նրան մեղսակից: Երկուսն էլ Ն. գիւղիցն էին աքսորուել միևնոյն օրը միասին: Գալով Տ... քաղաքը նրանք միասին էլ բնակուեցին:

Ուսուցիչը կանգնած բաց լուսամտաւ տառջ՝ հիացած նայում էր ծաղկած ծառերին, մանուկների ուրախ խաղին և հողը քլլող փոքրիկ ճուտերով շրջատատուած թխսին, որը անզաղար խառնում էր հողը ու թաւալում:

Միհրանը շարունակ նայում էր. և սակայն ի՞նչ խոհեր էին ծնւում նրա գլխի մէջ, ի՞նչ դառն մտքեր յուզում նրա կուրծքը... Բայց նա արտաքուստ ցոյց չէր տալիս այդ, այլ յափշտակուած նայում էր և ուզում էր վանել այն մտքերը, որ անհանգիստ կերպով պաշարում էին իրան:

Նրանից մի քիչ հեռու՝ գլուխը յենած աջ ձեռքին, խոհուն աչքերը յառած դէպի դուրս—հեռուները, սեղանի մօտ նստած էր Սիմոնը: Նա մտածում էր. նրա մտածումները դառն էին, ծանր և ճնշող:

—Լաւ օր է, այսօր, Սիմոն բիձա. ետ դառնալով ասաց ուսուցիչը:

Սիմոնը գլուխը շարժելով նայեց ուսուցչին և ոչինչ չխօսեց: Ինչ էր ասում—չհասկացաւ. միայն լսեց, որ խօսեցին, ձայն դիպաւ ականջին և ուրիշ ոչինչ: Նա այդ ժամանակ դառնում էր

էր տանը, երեխաները հաւաքուել էին շուրջը և թրււռալով խօսում ու կարօտագին մօտենում էին իրան՝ ժպտեհես։ Ինքը փայփայում էր նրանց գանգրահեր գլուխները, համբուրում և ժպտում ամենքին...

— Գեղեցիկ օր է, կրկնեց ուսուցիչը և հրճուանքից նրա բարակ շրթունքները յետ գնալով բացեցին սպիտակ առանձնները։

Սիմոնն այս անգամ պարզ լաց նրա խօսքերը. բայց կրկին չը հասկացաւ։

— Ի՞նչ ասիր, վարժապետ, հարցրեց նա մտադրադ։

— Ասում եմ՝ հրաշալի օր է, պատասխանեց ուսուցիչը և հիասքանչ հայեացքով շարունակեց նայել դուրս։

— Լմւ, հա լաւ օր է, հոգոց քաշելով խօսեց Սիմոնը. բայց ինչքան լաւ լինի, հօ մեր օրերին չի հասնի...

Նա կրկին խորասուզուեց մտքերի անյատակ ծովը. գլուխը կախ ընկաւ կրծքին և մի փոքր թեքուեց դէպի աջ։ Այդ գիւրքը նրան տուեց մի խղճալի կերպարանք։

Ուսուցիչը մի ակնարկով նայեց նրան և ինքն իրան տխուր շնչաց։

— Խեղճ մարդ...

Լուսթին տիրեց. ոչ ոք չէր խօսում. լսում էին միմիայն միմեանց շնչառութեան ձայները, դրսեից մեղունների միակերպ, տաղտկալի բզբզոց և ճնճղուկների ուրախ ճռռողիւնը...

Լուսթեան մէջ ժամանակը սահում էր աննկատելի կերպով։ Արեգակը կամաց-կամաց բարձրանում էր հորիզոնի երեսը. նրա շողերը այժմ աւելի ջերմ էին ու փայփայիչ։

Յանկարծ մի բան մտաբերելով՝ ուսուցիչը ցնցուեց։

— Ա՛, բացականչեց նա. ես պիտի գնամ պոստ նամակ ունիմ ուղարկելու։ Այստեղ կաց, Սիմոն բիձա, շուտով կգամ։

Ասաց և գլխարկը ծածկելով դուրս գնաց։

— Վարժապետ, տես ինձ էլ նամակ կւի, ձայնեց Սիմոնը ուսուցչի ետևից և ձեռքը ճակատին դնելով՝ մօտեցաւ բաց լուսամուտին։ Քամին քնքշօրէն շոյեց նրա տաք երեսը և միրուքը։ Նա նայում էր ծառերին, որոնց տակ խաղում էին երեխաները և ուրախ, գուլարթ կանչերով լցնում օդը. նրա առաջ տարածւում էր ընդարձակ, կապոյտ հորիզոնը, որի երեսին տեղ-տեղ լողում էին ծւատուած, ցանցառ ամպիկներ։ Հեռուն բլուրները ծածկուած էին մուգ կանաչով... Այդ բոլորը նրա հոգում՝ զարթեցնում էին հանգարտ, տխուր մտորմունք։

Նա յենկեց լուսամուտի փեղկին, ձեռքով բռնեց ծնօտը և խոր մտածմունքի մէջ ընկաւ։

Նրա մտքերը սլանում էին հեռու... այնտեղ ուր իր տունն էր՝ մենաւոր ու աղքատիկ, կծկուած այն սև, մամուռապատ ժայռի տակ... այնտեղ էլ հիմի պայծառ օր է. բլուրները ծածկուած են կանաչով և անտառը խիտ սաղարթով. արօտների մէջ արածում է տաւարի հօտը. հովիւը նուագում է սրինգը և նրա ուրախ դայլի ելեէջները տարածւում են շրջակայքի վրայ:

Երբեմն կարծես նա ուշքի է դալիս ու տարակուսում, Տեսնում է անծանօթ վայրեր... շինութիւններ... սենեակ... Մի վայրկեան յիշում է իրականութիւնը և տխրում, երեսը ծածկում է կնճիռներով: Բայց ահա երեխաների ուրախ խաղը նրա առաջ հանդէս է բերում մի բան, որ թարմ կերպով պատկերանում է առաջը.

... Կիրակի օր է. ինքն ու կինը նստած են տան շէմքում մի քիչ հեռու ծառերի տակ՝ կիսամերկ, բորիկ ոտներով խաղում են իր երեխաները: Սաղարթախիտ, ստուերաշատ ծառերը խշշալով օրօրում են նրանց գլխավերևը, իսկ նրանք խայտալով, ուրախ, անհոգ ծիծաղով վազում են մէկմէկու ետևից ու թազնում հեռւում: Ինքն ու կինը միասին նայում են նրանց և հրճւում...

— Երեխան լաւ բան է, Նունօ, ասում է կնոջը:

— Ի հարկէ լաւ բան է, հաւանութիւն է տալի կինը:

Եւ դարձեալ նայում են երեխաներին ու ժպտում...

Նա ուշքի եկաւ և աչքերը գցեց հեռուն՝ դէպի կանաչոտ բլուրները:

— Բայց հիմա ի՞նչպէս կլինեն երեխաները, անցաւ նրա մըտքով:— Ի՞նչպէս... ի հարկէ հիմի խեղճ երեխաները տխուր ու տրտում, որբերի նման, արցունքն աչքներին՝ լուռ ու անխօս նըստում են պատերի տակ ու նայում ուրիշների խաղերին... իրանք էլ չեն խաղայ... այժմ նրանց սիրտը կտորուած է, նրանք որբերի են նման... Եւ նրա առաջ պատկերացան երեխաները:

— Ա՛խ, բալէք, խոր հառաչեց նա և ուղղուեց: Նրա շիջած աչքերում արցունքը փայլեց. երկու կաթիլ դուրս թափուելով՝ գլորուեցին նոր աւելի խոշոր կաթիլներ... Եւ նա երեխայի նման սկսեց հեկեկալ...

II

Երկար ժամանակ նա լալիս էր, տաք արցունքը առատաբար դուրս էր հոսում. նրա սև աչքերի աղբերակներից ու կորչում միընդմիջ: Բայց նա չէր հովանում. սիրտը միանգամից փուլ էր եկել և ուզում էր այնքան լալ, որ կուրծքը թեթևանայ...

Այդպէս խորասուզուած հեծկտում ու լալիս էր նա, երբ յանկարծ դուռը բացուեց շառահելով, և ուսուցիչը շտապով, ուրախ, ժպտերես ներս մտաւ՝ մի նամակ և մի փաթեթ ձեռքին բռնած։

Սիմոնը ծանրաբար բարձրացրեց գլուխը, թաց աչքերով նայեց ուսուցչին և հարցրեց.

— Ինձ նամակ կ'այ, վարժապետ։

— Ո՛հ, պատասխանեց ուսուցիչը։— Միայն ինձ վրայ մի նամակ է և այն կապոցը, կարծեմ գրքեր են...

— Գրքեր...

— Այո, գրել էի ընկերներես, որ մի քանի կտոր գիրք ուղարկեն...

Նա ծանրոցը դրեց սեղանի վրայ, զգուշութեամբ բաց արաւ, պատռեց փաթեթած թուղթը, գցեց յատակին և սրտատրոփ բարձր ձայնով սկսեց կարդալ գրքերի վերնագրերը.

— Ը՛մմ... Ա. Ահարոնեան՝ «Ազատութեան ճանապարհին», Մ. Գորկի՝ «պատմութեան», Կամիլ Ֆլամարիոն «Ուրանիա», Леонидъ Андреевъ: „Рассказы IV томъ“...

Մնացածները մանր-մունր մօտ քսան կտոր զրոյցներ ու պատմութեան էին։ Կար նաև Վ. Փափաղեանի զրոյցներն ու պատկերները, որոնք միասին կազմուած էին մի շքեղ կաղմով։

Մի առ մի մէկիկ-մէկիկ նայեց բոլոր գրքերին և կրկին դարսեց իրանց տեղը։

Սիմոնը, որ մինչ այդ ուշադրութեամբ լսում էր, յանկարծ հետաքրքրուած հարցրեց.

— Իսկ նամակում ի՞նչ են գրում, վարժապետ, նամակում...

Ու նստած տեղից ելնելով՝ մօտեցաւ ուսուցչին։

— Նամակում. այս րոպէիս կարդամ, այ։

Եւ գրքերը մի կողմ դնելով, նա բաց արաւ նամակը ու սկսեց կարդալ։

Նամակում մի քանի հոգի միասին գրում էին իրանց ընկերոջը, որ ուղարկում են 30 կտոր գիրք և շուտով էլի կուղարկեն. մխիթարում էին ուսուցչին, որ երբէք չմտածի, չտանջի իրան—ուրիշ ոչինչ։

— Ո՛հ... հառաչեց Սիմոնը հոգու խորքից։— Մերոնք մի նամակ էլ ա չեն ուղարկում, որ իմանանք՝ սաղ են, թէ մեռած... Ասա, ճիշդարկի, ո՞ւմ գրել տայ խեղճը... Խօսեց նա ինքն իրան և գլուխը առնելով ափերի մէջ՝ վերստին նստեց առաջուայ տեղը։

Ուսուցիչը գլուխն օրօրելով՝ ցաւակցաբար նայեց նրան։

— Դարձ մի անի, Սիմոն քիճա, ասաց նա։— Ինչ արած, կեանք է, պէտք է յարմարուել...

—Ախր, վարժապետ, դու էլ լաւ գիտես... ախր ինչի տէր եմ ք... ինչ եմ...

—Գիտեմ, գիտեմ, Սիմոն բիձա. գիտեմ որ դու... բայց պէտք է ուժեղ մնալ. թէ չէ մտածելով ինչ կշիռենք... Անթուանի կեանք է, չպէտք է ընկճուել դրա հարուածներին տակ...

—Ախր, վարժապետ, հեշտ չէ... հինգ-վեց երեխայ՝ մի կին... ի՞նչ անի... Իսկ արտերս, տաւարս... մի պիտի գլուխ քաշի դըրանց... էլ ի՞նչ չմտածեմ ք...

—Ոչինչ, Սիմոն բիձա, ոչինչ. մի մտածի՛ր Մտածելը վատ է։ Այս գրգռից մէկը կարգամ, լսի՛ր...

Այս ասելով նա վերցրեց մի փոքրիկ գիրք, բացարաւ, թերթից և սկսեց կարդալ.

«Մի անգամ աշնանը ես ընկայ...

Ու շարունակեց այդպէս:

Սիմոնը տխուր, ձեռքերը ծալած կրծքին, գլուխը թեքած մի կողմի վրայ՝ ակնաջ էր դնում:

Դրսևից դեռ նրա ականջին էր հասնում քամու մեղմ սլալոցը, մեղրաճակճերի միակերպ երգը, երեխաների ուրախ կանչերը և քաղաքի միջով սլացող ֆուրգոնների բարձր, կոպիտ աղմուկը:

Այդ բոլորը նրան շնչում էին մի տեսակ քաղցր նիւրճ և ինքնամոռացութեան մէջ դնում։ Նրա ականջները խլում են, էլ չի լսում ընթերցանութիւնը։ Թւում էր նրան, որ ինքը իր տանն է, իսկ կարդացողը իր դպրոց յաճախող ուրդին, որ սերտում է դասերը վաղը դպրոց գնալու համար... Եւ նրա առաջ հանդէս է գալիս գիւղը իր գետնափոր խրճիթներով ու նեղ փողոցներով... Վար ու ցանքի ժամանակն է... ամենքն էլ աշխատում են։ Առաւօտ է. բոլոր գիւղացիները ձռնչան անիւններով սայլերը լծած՝ շտապում են հանդը։ Ինքն էլ իր արօտը պատրաստել է, ճաշի խոտը կապել և եզները լծում է, որ գնայ Վանաց-Ձորի արտը վարի... Նախ Ծաղիկի ականջը բռնում է լծում, յետոյ Աւանին։ Արօրը դնում է լծան վրայ, խոտը շալակում, եզներն առաջ անում և ճանապարհ ընկնում... բայց մի բան մոռացել է, ետ է դառնում:

—Կնիկ, հացը բեր... ձայնում է կնոջը—շուտ, եղնիքը գնացին...

Գինը հացը տալիս է և նա նորից ճանապարհ է ընկնում... Երկինքը ամպած է, չլի՛ թէ անձրև գայ, մտածում է նա, եզներին ճիպտում և թռչում բարակ առուի վրայից... հասնում է արտը. հենց մի քանի ակօս վարում է՝ անձրևը սկսում է կաթկթել. գընալով դալնում է ու յորդանում. էլ աշխատել չի լինում, հողը դառնում է ցեխ... Եզները կանգնեցնում է ու սպասում, որ անձ-

րեք կտրուկ. իզմուլ: Վարար անձրեք թափում է, անընդհատ թափում... էլ ճար չկայ, վերադառնում է տուն, Թրջուած շորերը հանում—չորացնում... յետոյ նորից հագնւում ու դուրս գալի տնից... Անձրեք կտրել է. արեւ փայլում է կրկին. հեռւում տեսնւում է ծիածանը...

Նա սթափուեց ուսուցչի բարձրացած ձայնից, որ ոգևորուած կարդում էր.

«... Անձրեւն անդադար կաթկթում էր նաւակի տախտակին և նրա ձայնը զարթեցնում էր տխուր մտածմունք...

Ու շարունակում էր:

Սիմոնը զարմացաւ. որտեղ էր և ինչ էր տեսնում... Նա աշխատեց վանել նոր առաջ եկող մտքերը. սակայն ի զմուլ. նրանք գալիս պատկերանում էին առաջը և ուշադրութիւնը գրաւում...

Նա երկու ձեռքով բռնեց գլուխը, որ նոր սկսել էլ տաքանալ ու բորբոքուել, քունքերը ուռել էին մտածմունքից. աչքերը մի տեսակ մթնում էին, սևանում. Յանկարծ մարմնով տաքութիւն անցաւ և սառը քրտինքը ծածկեց ամեն տեղ... Նա բարձրացաւ. աթոռից, կանգնեց մի վայրկեանաչափ և ուզեց առաջ քայլել՝ աչքերը նորից սևացան, գլուխը պտտուեց և ծնկները դողացին... Թուաց թէ սենեակն էլ շարժուեց ու պտտուեց... Նա կրկին նըստեց աթոռի վրայ՝ թուլացած, ուժասպառ...

Ուսուցիչը, որ մինչ այդ հետաքրքիր կարդում էր, զարմացած նայեց նրան և դողալով, անհանգստօրէն հարցրեց.

—Ի՞նչ եղաւ, Սիմոն բիձա:

—Ը՛հ, ոչինչ... հառաչելով, գլուխը կախ դրած պատասխանեց Սիմոնը.— գլուխս պտտուեց... ոչինչ...

—Ի՞նչպէս, գլուխդ ցաւում է... հարցրեց ուսուցիչը և վերկացաւ, ձեռքը դրեց նրա այրուող ճակատին:

—Ճակատդ այրում է, ասաց նա ձեռքը վերցնելով:

—Հա, վարժապետ, հա, ջանս էլ է այրում:...

—Ասում ես՝ մարմինդ էլ:

—Հա, վարժապետ, հա...

Ուսուցիչը հասկացաւ բանի էութիւնը. անմիջապէս շորերը հանել տուեց, պարկեցրեց անկողնում, լաւ ծածկեց, գլուխը փաթթեց մի մեծ սպիտակ թաշկինակով և, գլխարկը դնելով, շտապով վազեց բժշկի ետեւից:

Սիմոնը մնաց մենակ. նրա մարմինը շուտ-շուտ ծածկւում էր սառը քրտինքով: Գլուխը տրաքում էր սաստիկ ցաւից. աչքերը ասես ուղում էին դուրս գալ իրանց խորշերից...